

RECENZIE

BÁDANIA A SMEROVANIA MIROSLAVA GREPLA

GREPL, Miroslav: *JAK DÁL V SYNTAXI*. Brno: Host 2011. 248 s.

Štvrtý zväzok edície *Studie osobnosti brněnské lingvistiky* vyšiel o. i. s podporou projektu *Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)*. To, že ho editori Jan Dvořák a Petr Malčík pripravili ako výber z autorskej dielne Miroslava Grepla, známeho predovšetkým ako spoluautora viacerých vydaní klasickej *Skladby spisovné češtiny* (s Jaroslavom Bauerom, neskôr s Petrom Karlíkom) a ďalších prác o súčasnej češtine, môže preto vyvolať prekvapenie. Ale len vtedy, ak si neuvedomíme, že synchronista M. Grepl, podobne ako mnohí z jeho generačných súputníkov, sa venoval aj výskumu jazyka staršej češtiny. Ku komplexnému prístupu k súčasným jazykovým javom, so zahrnutím všetkých aspektov historického vývoja i nárečovej reality, vyzýva aj v záverečnej štúdií, podľa ktorej je nazvaná celá kniha predstavujúca jeho bádateľský vývin v rôznych metodologických smerovaniach a tematických zameraniach.

Obsah zväzku tvorí *Laudatio* (poďakovanie editorov všetkým, ktorí sa podieľali na príprave a vydaní knihy), úvodná stať J. Dvořáka *Miroslav Grepl – zōon logon echōn*, v ktorej je zhrnutý krátky profesionálny životopis M. Grepla – študenta, asistenta, neskôr profesora, vedúceho katedry a prodekana Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne a jeho inšpirácie viacerými významnými postavami svetovej i českej lingvistiky, jadro v podobe piatich tematických celkov vybraných štúdií M. Grepla, záverečné zoznamy literatúry (*Bibliographia Greplii*, *Bibliographia Grepliana*, *Fontium conspectus*) a edičná poznámka (*Explicatio editorum*), v ktorej sa podrobne opisuje výber publikovaných štátí a spôsob ich editácie v tejto reedícii. Všetky štúdie boli pôvodne uverejnené v rôznych zborníkoch a časopisoch (bibliografia prvého vydania je uvedená vždy za nadpisom príslušnej state v hranatých zátvorkách) okrem poslednej štúdie, ktorá bola zostavená osobitne pre toto vydanie.

Prvý celok s názvom *Obrozenská čeština* obsahuje dve štúdie z rokov 1962 a 1968. V prvej z nich sa autor zameriava na jazykovú výstavbu umeleckej prózy 30. a 40. rokov 19. storočia, osobitne na jazyk Josefa Kajetána Tyla, ktorý stál v centre vývoja novodobej spisovnej češtiny a nemalou mierou prispel k rozvoju jazyka modernej umeleckej aj publicistickej prózy. Druhá štúdia, pripravovaná pre VI. medzinárodný zjazd slavistov v Prahe, je koncipovaná širšie: *Vliv slovanských jazyků na ustalování syntaktické struktury novodobé češtiny*. M. Grepl už mal v tom čase za sebou viaceré syntaktické práce vrátane spoluautorstva na skriptách *Skladba spisovné češtiny* (spolu s J. Bauerom) a v niekoľkých z nich sa venoval i vetným typom v slovanských jazykoch. Silný vplyv ruštiny a poľštiny pri tvorbe slovnej zásoby novodobej spisovnej češtiny považoval za dostatočne preskúmaný a doložený, no chýbali hlbšie analýzy vplyvu týchto jazykov na gramatický, osobitne syntaktický systém obrodeneckej češtiny. Situácia v Čechách na začiatku 19. storočia bola v tomto smere podobná ako na Slovensku: nadšenie pre slovanský svet a idea slovanskej vzájomnosti podmieňovali zna-

losť slovanských jazykov, predovšetkým ruštiny a poľštiny, a publikovanie prekladov z týchto jazykov. Vplyv ruštiny a poľštiny sa však začal prejavovať aj v mimoprekladovej literatúre, čomu napomáhali viaceré faktory: vtedajšia česká jazyková teória bojovala za čistotu jazyka predovšetkým proti germanizmom, ruské a poľské konštrukcie (napr. porovnávací a doplnkový inštrumentál, genitívne väzby, modálne predikatíva na *-o*; pasívum na *-no*) mali v niektorých prípadoch oporu v starších českých prostriedkoch a spĺňali tak požiadavku rýdzosti, ale aj vznešenosti a istej exkluzivity. V 40. rokoch sa už tieto prostriedky pociťovali ako strojené a pomerne rýchlo ustúpili.

V druhom celku *Teorie verše* sa nachádza štúdia *Frázování a verš* (1964), dokumentujúca záujem M. Grepla o špecifickú oblasť teórie prehovoru a o spoluprácu lingvistiky s verzológiou. Autor vychádza z toho, že „verš může být budován jen buď na **základě** těch výstavbových prvků, které jsou **přirozeně** obsaženy v normální promluvě, nebo v **kontrastu** s nimi“ (s. 51; pozn.: zvýraznenie v citátoch uvádzame vždy podľa originálu), pričom má na mysli predovšetkým jednotky mikro- a makrosegmentácie prehovoru. Pracuje s javmi ako aktualizácia, ozvláštnenie, frázovanie, intonácia a v závere konštatuje, že vzťah medzi nepravidelným veršom a členením prehovoru na vetné úseky má pre pochopenie podstaty voľného verša základný význam a z neho by mala vychádzať aj významová interpretácia jeho formálnych prvkov.

Chronologický princíp zoradenia štúdií uplatňovaný v knihe vnútri viacčlenných celkov editori (zrejme zámerne) nedodržali pri usporadúvaní kapitoliek. Tretí a najrozsiahljší tematický celok *Ilokucní akty – jejich typologie, realizace a indikace* je zložený zo série 12 kratších príspevkov publikovaných v revue Masarykovej univerzity Universitas v r. 1991 – 1992 pod spoločným názvom *Co děláme, když mluvíme*, zo 4 štúdií o prozodických indikátoroch ilokučných funkcií a klasifikácii ilokučných aktov publikovaných v *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* v r. 1993, 1997, 1998, 1999 a z 2 samostatných štúdií o zisťovacej interogatívnej forme vo výzvovej funkcii (1998) a o funkcii častíc vo výstavbe českých výpovedí (2004). Kapitola je včlenená medzi príspevky pochádzajúce z prvej (1. a 2. celok) a druhej (4. a väčšina 5. celku) dekády Greplovej tvorby a výrazne sa od nich odlišuje aj metodologicky, keďže, ako hovoria takmer všetky podnadpisy 12-členného cyklu zjavne inšpirovaného Johnom L. Austinom, ide o úvahy a výklady o pragmatických aspektoch rečovej komunikácie. Záujem M. Grepla o pragmatiku nebol vyvolaný len vlnou komunikačno-pragmatického obratu, ktorá začiatkom 90. rokov 20. storočia naplno zasiahla brehy českej (a o niečo neskôr aj slovenskej) lingvistiky (napokon, M. Grepl sa komunikatívno-pragmatickými aspektmi výpovede zaoberal už koncom 70. rokov), ale prirodzene vyplýval z jeho dovtedajšieho systematického bádania v oblasti modalít a vyjadrovania emocionality v jazykových prejavoch a vyústil do podnetov na možné smerovanie syntaktického výskumu formulovaných o. i. v programovej štúdiu uverejnenej v závere predkladaného výberu.

V úvodnom texte tohto celku autor pripravuje čitateľov na to, čo v jeho výkladoch nájdú a čo nie: „V těchto úvahách nepůjde o **hodnocení** námátkou vybraných jazykových jevů z hlediska jejich mluvnické, významové, slohové, popřípadě pravopisné **správnosti**. Dominována bude **pragmatická** stránka verbální komunikace, zvláště její pojetí jako jednoho z druhů účelného lidského jednání,“ pričom sa snaží „charakterizovat specifické vlastnosti jednání **řečového** a na příkladech elementárních komunikátů (výpovědí) z dialogických projevů demonstrovat a analyzovat „životně důležité“ komunikační záměry (cíle, funkce)“ (s. 61). Autor teda neponúka verejnou zvyčajne očakávané kritiky jazykových chýb či návody na

správnosť, ani nechce postaviť svoje úvahy na zvyčajnom náhodnom výbere jazykových (často oklieštených, formalizovaných) javov, ale pracuje s reálnymi výpoveďami a analyzuje ich (možný) reálny účinok v živej komunikácii. Zároveň predstavuje základný pojmový aparát pragmatického prístupu k skúmaniu rečovej komunikácie: *čo, ako, prečo, správne porozumenie*, jazykové indikátory *úspešnej recepcie a realizácie komunikačných intencií* hovoriaceho a pod. V ďalších častiach sa postupne venuje vete a výpovedi, komunikačným funkciám a výpovedným formám, rečovej a nerečovej komunikácii, jej úspešnosti, explicitným performatívnym formulám, ilokučným výpovedným formám a po krátkom priebežnom zhrnutí kladie čitateľom „kontrolné“ otázky:

„Záver:

Je třeba uznať, že existují i jiné větné formy než oznamovací, tázací, rozkazovací a práci.

Otázky:

1) Pro jaké druhy ilokučných funkcí máme v češtině speciální konvencionalizované výpovední formy?

2) Jaké jsou konstitutivní elementy takových výpovedních forem?

3) Jaké normy platí pro jejich využití v komunikačních procesech?“ (s. 89)

Uvedený čiastkový záver poukazuje na to, že pri skúmaní pragmatických aspektov komunikácie sa nachádzame na dostatočne nepreskúmanej pôde mimo zaužívaných štruktúr a že výsledky výskumu nie sú prijímané bez výhrad. Otázky zase dokumentujú, že pragmalinguistika sa nepohybuje v nejakom vágnom priestore bez definícií a pravidiel, ale je založená na osobitných konštitutívnych prvkoch a normách, pričom každý jazyk môže mať a má svoje špeciálne konvencionalizované výpovedné formy. Vlastné, predchádzajúcimi výskumami odôvodnené presvedčenie M. Grepla o nevyhnutnosti uvažovania o pragmatických aspektoch komunikácie veľmi dobre vystihuje záver ôsmej časti cyklu *Co děláme, když mluvíme*: „Je to postulát metodologicky nanejvýš aktuální: budeme-li nadále vycházet z morfolgie a syntaxe, nejsme schopni vysvětlit ani **funkci** vět typu *To si piš, že mu to řeknu*, ale ani **motivaci** jejich vzniku. Pohyb (vývoj) v jazyce je totiž (na úrovni sémantiky a syntaxe) **podstatně** determinován, iniciován **pragmatickými faktory** (potřebami)“ (s. 94), čo dokumentuje o. i. sémanticky „prázdnými“ a neraz aj syntakticky zvláštnymi, štruktúrne neanalyzovateľnými konštrukciami typu *Bud' vítán (zdráv)!*, *Darmo mluvit!*, *Co tě nemá!* Podobne v desiatej časti vyzdvihuje dôležitú úlohu častíc a časticových výrazov pre pochopenie celkového zmyslu výpovedí a konkrétnych zámerov hovoriacich, čomu sa už skôr venoval napr. v príspevku o partikulizácii v češtine (1989) a neskôr v ďalších častiach venovaných štúdiách či kapitolách Příruční mluvnice češtiny (1995) a v podrobných heslových statiach jednotlivých skupín častíc v Encyklopedickom slovníku češtiny (2002).

V poslednej štúdii tohto tretieho celku – *Funkce částic (partikulí) ve výstavbě českých výpovědí* – M. Grepl označuje češtinu za jazyk silne „časticový“ podobne ako nemčina. V českých výpovediach, najmä hovorených, sa používa značné množstvo častíc v rôznych funkciách, neraz sa v jednej výpovedi nachádza a rôzne kombinuje viacero častíc. (To isté vidíme aj v slovenčine.) Napriek tomu, že ide o výrazy považované za pomocné, autor zdôrazňuje, že nemožno ignorovať podstatné informácie a relevantné komunikačné hodnoty, ktoré častice do výpovede nesporne vnášajú a ktoré rodený hovoriaci bez problémov jednoznačne kóduje a počúvajúci jednoznačne interpretuje. A to aj v prípadoch, keď výpoveď s viac ako 10 lexikálnymi jednotkami obsahuje iba jedno plnovýznamové slovo.

Autor tu predkladá zostručnený výklad dvoch funkčných kategórií častíc: endocentrické častice a exocentrické častice, ktoré tak ako v *Mluvnici češtiny III* (1987) chápe ako typický prostriedok na realizáciu tzv. tretieho syntaktického plánu (vymedzeného Ivanom Poldaufom). Doplnujúce poznámky obsahujú a) rozšírenie endocentrických partikul o špecifické skupiny intenzifikačných výrazov – častíc (*děsně, šíleně* a pod.) a výrazov približnosti (*skoro, málem* a pod.), b) rozšírenie odlišovacích znakov častíc od iných výrazov podľa umiestnenia vetného prízvuku a c) súhlas s odmietnutím používania staršieho termínu vetné príslovky, ktoré by analogicky mohlo predpokladať zavedenie „termínov“ „vetné slovesá“, „vetné substantíva“ a pod. (O problematike tzv. vetných prísloviiek a neadekvátnosti používania tohto pomenovania v slovenčine porov. M. Šimková, Slovenská reč, 2002.)

Názov štúdie *Vyjadřování emocionality v jazykových projevech* z r. 1968, ktorá je jedinou vo štvrtom celku **Emoce a řeč**, evokuje istú nadväznosť s predchádzajúcimi výkladmi a na prvý pohľad vyvoláva očakávanie analýzy citosloviac. M. Grepla však v tomto príspevku zaujíma najmä to, v čom tkvie podstata jazykového vyjadrovania citového postoja, za akých okolností sa prostriedky jazyka stávajú výrazovými prostriedkami (nosiťmi) emocionality, ako dochádza k vzniku opozície medzi vyjadrením citovo nepríznačným a citovo príznačným. Prechádza pritom oblasťou hláskoslovia, slovtvorby, sémantiky aj štylistiky. Na otázku, či je vyjadrovanie emocionality funkciou jazyka alebo reči, v závere odpovedá, že citovú funkciu treba chápať ako funkciu reči a neskúmať ju izolovane podľa jednotlivých jazykových rovin, ale ako problematiku teórie prehovoru.

V poslednej, piatej časti **Gramatika a sémantika** je sústredených päť klasických štúdií M. Grepla, kľúčových pre oblasti, ktorým sa autor postupne venoval, i pre poznanie, uchopenie jeho teoreticko-metodologickej línie zrejmej už z ich názvov: *Sémantika predikačních kategorií v generativním popisu* (1973), *Souvěti v sémanticky orientovaném popisu syntaxe* (1977 – 1978), *Imperativní postoje a imperativ* (1979), *Důsledky existence/neexistence přezentních forem slovesa esse v gramatickém systému češtiny a ruštiny. Studie téměř strukturalistická* (1988), *Výpovědní útvary s mediálním že* (1994). Z tohto celku je menej známa azda iba štúdia o výpovediach, uprostred ktorých sa nachádza výraz *že* zatiaľ nešpecifikovanej povahy. Ide pritom o problém nielen teoretický, ale aj praktický, keďže používatelia jazyka a ani lingvisti nepíšu/necítia jednotne čiarku vo výpovediach typu *Škoda že to neřekl včas.*, *Dobře že o tom neví.*, *Ještě že si nezlomil nohu.*, *Jak že se jmenuje?* (s. 210; autor tieto výpovede úmyselne zapísal bez čiarky). Niektoré z nich sa dajú chápať ako elidované súvetia (*Oč (se vsadíš), že ten potok přescočím.*, *Štěstí (je), že nepřišel.*), iné ako výpovedné útvary s epistemickými časticami v iniciálovej pozícii (*Nejspíš/Asi/Patrně/Možná... že na to zapomněl.*). Všetky uvedené útvary podľa autora existujú v češtine ako ustálené výpovedné konštrukcie so špecifickým ilokučným alebo postojovým sémantickým potenciálom.

Několik myšlenek na téma „Jak dál v syntaxi“ (s. 215 – 221) je záverečná štúdia pripravená pre tento zborník, ktorá predstavuje aktuálne smerovanie autorových syntaktických úvah a jeho presvedčenie, že „žádná syntaktická teorie (přístup) usilující opravdu o popis a výklad jevů komunikačně relevantních nemůže ignorovat ilokuční složku výpovědí a její indikatory, nechce-li – do omrzení opakovaně, i když různými způsoby a formalizačními kreacemi – zachycovat (popisovat a předvádět) jen syntaktické skelety“ (s. 215). Zdôrazňuje úlohu intonácie, slovosledu, výskumu hovorenej reči a pripomína, že sémantická (funkčná) morfológia by sa mala vrátiť k syntaxi, ktorá by mala byť propozičnou aj ilokučnou (vetnou aj výpoved-

nou, sémantickou aj pragmatickou). M. Grepl vyzdvihuje v tomto smere inšpiratívnosť Františka Kopečného, ktorý svojím dielom *Základy české skladby* (1962) ukazuje „daleko dopredu, kam by budúca syntax také mohla (a měla) směřovat“ (s. 218).

Ako ďalej v syntaxi je otázka, ktorá dlhšie rezonuje aj v slovenskej jazykovednej obci najmä v súvislosti s absenciou tzv. akademickojej syntaxe. Istú odpoveď na ňu dáva Ján Kačala vo svojich najnovších syntaktických syntézach (*Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine*, 2009; *K podstate vety (Syntetický pohľad)*, 2012) a pre študentov vysokých škôl vyplnila prázdne miesto Martina Ivanová prepojením tradičného s aktuálnymi výkladmi v príručke *Syntax slovenského jazyka* (2011). Záverečné vyznanie M. Grepla je však stále nanajvýš aktuálne aj pre slovenčinu a výskumy v oblasti slovenskej syntaxe:

„Jsem stoupencem strukturalistické teze, že každý jazyk je svébytná struktura (systém). Chtěl bych se proto jako bohemista z nových syntaktických prací dovídat vždy něco nového, třeba jen drobného o češtině, a to z jakékoli roviny stavby a výstavby české věty, výpovědi a nadvětňných celků, o jejich vývoji, umístění v celonárodní jazykové struktuře i o jejich povaze stylové“ (s. 220 – 221).

Autor i editori a spolupracovníci vydania štvrtého zväzku edície *Studie osobnosti brněnské lingvistiky* pripravili čitateľom naozaj pútavé lingvistické čítanie. Z väčšinou krátkych, všetko prehľadne a kultivovane napísaných „bádateľských príbehov“ dýcha Greplovo hlboké poznanie a široké lingvistické srdce, ktorého pulz neúnavne rozochvieva ďalšie struny. Je veľmi cenné, že tieto tóny neostali roztratené a často prakticky nedostupné v rôznych zborníkoch a periodikách, ale boli aktualizované a nanovo sprístupnené všetkým generáciám a širokej lingvistickej verejnosti.

Mária Šimková

PRŮCHA, Jan: *DĚTSKÁ ŘEČ A KOMUNIKACE. POZNATKY VÝVOJOVÉ PSYCHOLINGVISTIKY*. Praha: Grada 2011. 199 s.

V minulom roku vydavateľstvo Grada prinieslo na český a slovenský trh publikáciu *Dětská řeč a komunikace* s podtitulom *Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Jej tvorcom je Jan Průcha, autor mnohých knižných publikácií z oblasti psycholingvistiky, pedagogických a psychologických vied. Autor objasňuje proces osvojovania si jazyka a komunikačných schopností detí, vychádzajúc zo základných teórií a výskumov medziodborovej oblasti vedy – vývojovej psycholingvistiky: „Je to disciplína u nás málo známá, a v dôsledku toho sa dnes zkoumání dětské řeči a komunikace v české vědě provádí jen zřídka. Účelem knížky je tudíž také upoutat pozornost českých odborníků k této oblasti“ (s. 7). Na tomto mieste je vhodné poznamenať, že na Slovensku sa od 90. rokov realizuje systematický výskum detskej reči, ktorý bol predstavený v monografii *Štúdie o detskej reči* (2008) a v odborných štúdiách, na čo sám autor na viacerých miestach publikácie odkazuje.

Publikácia je systematicky rozdelená do deviatich kapitol, v ktorých sa autor venuje problematike detského osvojovania si reči prostredníctvom teoretickej explanácie až po obdobie nadobudnutia komunikačných, sociálne a kultúrne determinovaných, kompetencií.